

Яценко Таміла Олексіївна, д. п. н., ст. наук. сп.,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України, tamilakod@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ КОНТЕКСТНОСТІ В ШКІЛЬНОМУ НАВЧАННІ ЛІТЕРАТУРИ

Проблема контекстного вивчення творів художньої літератури зумовлює активні наукові пошуки дослідників в галузі літературознавства та методики навчання літератури в закладах загальної середньої освіти. Літературознавець О. Чирков розглядає контекстуальний підхід до аналізу художнього твору на таких рівнях: контекст певної історико-літературної доби, у якій визначається місце твору; контекст творчості письменника, у якому визначається місце твору; контекст певної історичної доби, у якому досліджується повнота відображення епохи в літературному творі. Дослідник вважає застосування контекстуального підходу раціональним у процесі аналізу художніх творів модернізму та постмодернізму [2, с. 44]. У сучасному літературознавстві виокремлюють такі види контексту, як історичний, біографічний, лінгвокультурологічний, літературознавчий, літературно-критичний, міфопоетичний, мистецький, філософсько-естетичний тощо.

Реалізація принципу контекстності в шкільному навчанні літератури орієнтована на встановлення взаємозв'язків художнього твору з позатекстовою інформацією, що й забезпечує якісний рівень осмислення учнями-читачами навчального матеріалу, сприяє удосконаленню їхніх умінь аналізувати та інтерпретувати літературний твір із урахуванням його ідейної та художньо-естетичної цінності. Учений-методист В. Гладішев розглядає контекстне вивчення художнього твору як цілісний процес, де «центром уваги учнів і вчителя стає окреме явище мистецтва – літературний твір, онтологічне буття якого та рецепція зумовлені певним семантичним полем (контекстом), що

визначається сукупністю таких чинників: особистість письменника (біографічний контекст), літературне та культурне середовище, що сформувало й визначило творчу індивідуальність письменника (літературознавчий та культурологічний контексти), рівень особистісного та читацького розвитку учнів, їхні особистісно-мистецькі інтереси (особистісно-значущий контекст)» [1, с. 21].

Методично доцільним і якісно результативним контекстне вивчення літератури є в умовах профільного навчання, оскільки саме на цьому етапі шкільної літературної освіти учнями-читачами вже здобуто достатній обсяг предметних знань і накопичено значний досвід читацької діяльності, що вимагає системного осмислення програмового навчального матеріалу й широких історико-літературних асоціацій.

У практиці шкільного навчання літератури на профільному рівні широко застосовується мистецький контекст. Українські дослідників у галузі методики навчання літератури акцентують на важливості реалізації міжмистецької взаємодії у системі курсів за вибором: «Формування в учнів умінь аналізу та інтерпретації літературного твору засобами різних видів мистецтва – це процес цілісного сприймання твору, що передбачає встановлення зв'язків як усередині літературного твору, так і в контексті літературного процесу, художньої культури певної доби, а головне – усвідомлення таких зв'язків як діалогу митця зі світом, читача з митцем, а через нього – з іншою культурою, з іншим буттям» [4, с. 18].

Широкі можливості реалізації мистецького контексту у процесі вивчення літератури на профільному рівні має спецкурс «Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті» (автори – Т. О. Яценко, І. А. Тригуб), що схвалений МОН України для використання в закладах загальної середньої освіти [3]. Його змістове наповнення сприяє ознайомленню учнів із визначними мистецькими явищами доби модернізму, поглибленню вмінь аналізувати та інтерпретувати модерністські твори

української і зарубіжної літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтва.

Знаннєвий компонент програмової рубрики «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів» передбачає набуття учнями знань про модернізм як мистецько-літературне явища кінця ХІХ – початку ХХ ст. і вплив світоглядних теорій на його послідовне утвердження; розуміння характерних ознак різних напрямів і стильових течій модернізму, своєрідності українського модернізму; оволодіння інформацією про видатних європейських та українських митців-модерністів, а також їхні визначні твори. Діяльнісний компонент програми спецкурсу орієнтує на розвиток в учнів-читачів умінь аналізувати й інтерпретувати літературні та інші мистецькі твори у контексті стильової естетики модернізму, а емоційно-ціннісний компонент – на усвідомлення школярами високої художньої значущості творів модернізму. У рубриці «Мистецький контекст» презентовано яскраві зразки світових мистецьких шедеврів доби модернізму, розгляд яких на заняттях літературного спецкурсу сприятиме цілісному осмисленню учнями кожної програмової теми.

Конкретизуємо зазначене фрагментом вступного заняття «Модернізм як мистецька філософія другої половини ХІХ – початку ХХ століття» – це формування в учнів цілісного уявлення про мистецтво модернізму як художньо-естетичне явище рубежу віків, визначення його типологічних ознак, розуміння впливу філософських теорій на його утвердження, ознайомлення із визначними європейськими та вітчизняними мистецькими явищами епохи модернізму, засвоєння теоретико-літературних понять «модернізм», «художній метод», «літературний напрям», «стильова течія», осмислення самотності українського модернізму, усвідомлення художньої значущості шедеврів модернізму.

Ефективним методом на занятті буде застосування шкільної лекції з елементами евристичної бесіди, у процесі якої вчитель матиме можливість презентувати великий за обсягом інформаційний матеріал, розглядаючи розвиток європейського та національного мистецько-літературного процесу

рубежу століть у контексті традицій і новаторства. Виклад теоретичного матеріалу необхідно комбінувати з різними видами і формами навчальної діяльності учнів.

Для з'ясування загального рівня уявлення старшокласників про модернізм, актуалізації їхніх знань та виявлення рівня готовності до сприйняття нової навчальної інформації, доцільно використати можливості цифрового ресурсу «Mentimeter». Колективне створення «хмар слів» (3-5 ключових понять), одна з яких передбачає поняття, з якими в учнів асоціюється мистецтво доби модернізму, інша – найяскравіших митців-модерністів. Такий прийом візуалізує загальне розуміння школярами сутності модернізму як мистецького явища, дозволить вчителю коригувати виклад навчального матеріалу та навчальну діяльність учнів.

Доцільною також буде мультимедійна презентація у вигляді віртуальної екскурсії картинними галереями світу «Шедеври живопису модернізму», що створить емоційний фон на початку заняття та сприятиме розвитку культурної компетентності учнів. Рекомендуємо продемонструвати репродукції таких полотен західноєвропейського живопису: К. Моне «Імпресія. Схід сонця», «Бузок на сонці», О. Ренуар «Танець» (імпресіонізм), Г. Клімт «Поцілунок» (символізм); Е. Мунк «Крик» (експресіонізм), Дж. Пайпер «Хоукем, Норфолк» (неоромантизм); Л. Руссоло «Маніфест футуристичної музики» (футуризм) та українського живопису: А. Маневич «Міський пейзаж», М. Бурачек «Овини» (імпресіонізм); О. Новаківський «Довбуш – володар гір» (символізм); С. Колесніков «Рання весна» (експресіонізм); І. Труш «Самотня сосна» (неоромантизм). Зважаючи на розмаїття модерністського живопису, вчителю доречно після оглядової віртуальної екскурсії сконцентрувати увагу учнів на конкретних творах живопису та прокоментувати модерністську манеру художників. Наприклад, зосередивши увагу учнів на картині австрійського художника Густава Клімта (1862–1918) «Поцілунок», потрібно зазначити, що на картині змальовано пару закоханих. На картині переважає золотий тон із вкрапленням яскравих плям польових квітів, а також вирізняється багатий

візерунок одягу зображених. У цьому модерністському творі Г. Клімт намагався врівноважити чуттєвий порив людини з абстрагованим декоративізмом.

Самобутнім явищем українського модернізму в живописі є творчість художника-новатора Ф. Кричевського (1879–1947), який свого часу навчався в мистецькій студії у Г. Клімта у Відні. Композиція Ф. Кричевського «Любов», що виконана у модерністській манері з елементами ар нуво (декоративно-орнаментального стилю) та українського релігійного живопису, вирізняється помітним впливом австрійського художника-символіста. Водночас картина зберігає національний колорит і привертає увагу авторським підходом до розкриття філософського змісту вічних тем людського буття.

Підсиленню вражень учнів від сприйняття живопису сприятиме прослуховування фрагментів музичних модерністських творів європейських – К. Дебюссі, М. Равеля, Р. Вагнера, А. Шенберга, О. Скрибіна і українських композиторів – І. Стравінського, С. Василенка.

Концентрації уваги учнів сприятиме завдання, що передбачає складання опорного конспекту нового навчального матеріалу – визначення теоретико-літературних понять: «модернізм», «художній метод», «художній напрям», «літературний напрям», «стильова течія», «модернізм», «неоромантизм», «імпресіонізм», «експресіонізм», «символізм», «неокласика».

Отже, використання мистецького контексту у процесі вивчення літератури модернізму сприятиме досягненню учнями художньої літератури як виду мистецтва, розвитку їхньої читацької та культурної компетентностей, розширенню художньої ерудиції, удосконаленню естетичного смаку, вихованню поваги до світової та національної культурної спадщини.

Список літератури

1. Гладишев В. В. Теоретико-методичні засади контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 426 с.

2. Чирков О. О. Текстуальний, інтертекстуальний, контекстуальний аналізи. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2004. № 6. С. 42-44.
3. Яценко Т. О., Тригуб І. А. Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті : прогр. спецкурсу. Тернопіль : Підруч. і посіб., 2018. 68 с.
4. Яценко Т. О., Шевченко З. О. Художня література в контексті світової культури : метод. посіб. Київ : Пед. думка, 2012. 136 с.